

Lukácsi Tamás

A TEGNAPELŐTT ÉS A HOLNAPUTÁN EMBERE *Charles de Gaulle*

„Quoiqu’il arrive, la ligne reste toujours droite.”*

I.

Antoing kastélya az Escaut folyó völgyében bújik meg, Belgium déli határán. A múlt század elején Franciaországból áttelepült jezsuiták működtettek benne iskolát, melynek bentlakó diákja volt Charles de Gaulle is. Amikor e sorok írója egy kirándulás során véletlenül rátalált erre a különös neogótikus kastélyra – melyet a szerzetesek már régen elhagytak –, az új tulajdonos, a de Ligne hercegi család jelmondatát meglepett mosollyal sorolta a találó történelmi véletlenek közé.

Charles de Gaulle életművén egyenes vonalként húzódnak végig egyes alapvető jellegzetességek. Mégis nehéz elemezni, mert egyetlen hagyományos politikaelméleti kategóriába sem lehet beszorítani. A demokratikus politikusok között szinte egyedülálló módon olyan irányzat köthető nevéhez, amely halála után több évtizeddel is meghatározója hazája közéletének. Arisztotelész *Politikájának* sorai juthatnak eszünkbe: „olyan nemű emberek számára pedig nem létezik törvény; mert ők maguk – törvény”.¹

Az elemzés során nem érdemes tehát a szokásos konzervatív–szocialista–liberális felosztásból kiindulni. Arra fogok inkább összpontosítani, hogy mielőtt – ötvenéves korában – a politika színpadára lépett, már hosszú írói és katonai karrier állt mögötte, akár csak François-René de Chateaubriand-nak. A teljes jelenség részletes taglálása jelen terjedelmi keretek között nem is lehetséges, ezért elsősorban azt szeretném bemutatni, melyek azok az alapvető elemek, amelyek már 1940 előtt meghatározták de Gaulle gondolkodását, majd néhány példa segítségével felvázolom, miként jelennek meg a későbbiekben. Végül kísérletet teszek a hagyományos elméleti kategóriák némelyikének párosítására ezzel az igen komplex életművel.

II.

De Gaulle első szenvedélye az írás és az olvasás volt. Mind a klasszikus, mind a modern irodalmat jól ismerte, és a filozófia terén is folyamatosan képezte magát. A már említett Chateaubriand-on kívül Bergson, Mauriac, Malraux, Péguy a legismertebb irodal-

* „Bármilyen történjék, a vonal mindig egyenes marad.” A de Ligne hercegek jelmondata.

¹ 1284a 14, Haberern Jonathán fordítása.

mi támpontjai. Az utóbbtól származik egyik alapelve is: „A rend és csakis egyedül a rend szüli a szabadságot. A rendtelenség szolgasághoz vezet.”

Az első komolyabb műve 1924-ben jelent meg *La discorde chez l'ennemi* (*Viszály az ellenség soraiban*) címmel, melyben az I. világháború német vereségének okait elemzi. Az 1932-ben kiadott *Le fil de l'épée* (*A kard éle*) remekbe szabott könyv, amely két szempontot egyesít: egyrészt értekezéseket a hadsereg jövőjéről és az ideális katonai vezetőről, másrészt „önmagának adott ultimátumot” (*ultimatum à soi-même*). De Gaulle a művet a francia hadsereg állapotának elemzésével kezdi, amelyen szerinte a győztes háború után demoralizáltság, bizonytalanság és kényelmesség vett erőt. A hadvezetés fejében túl meghatározóak az elméleti konstrukciók, a merev szabályok, és a fő probléma az, hogy a defenzív alapállást dogma szintjére emelték. Hogyan lehet ezt a hatalmas szervezetet életre keltetni, hogyan felelhet meg az újabb fenyegető kihívásoknak?² De Gaulle válasza: szilárd jellemű, kulturált vezetőket kell képezni, akik vágnak a felelősség után; a franciáknak el kell szánni magukat arra a döntő lépésre, amely Condé, Turenne és Bonaparte óta naggyá tette a francia hadsereget, vagyis le kell térni a kitaposott ösvényről. Egy háborúban nagyon kevés állandó szabály van, ezért elméleti konstrukciók alapján nem lehet győzni. A valóság hihetetlen sokszínűségéhez, a körülmények pillanatról pillanatra történő változásához kell igazodni, nem dogmákhoz. Ehhez viszont kiművelt, jellemes, tette kész parancsnokokra van szükség, akik bíznak saját erejükben, intuícióikban, és nem a külső elvárásokhoz igazodnak, hanem Franciaország érdekéhez. De Gaulle felidézi, mit tartottak Jellicoe admirálisról: „Nelson összes érénye megtalálható benne, egyet kivéve: nem képes az engedetlenségre!” A *Le fil de l'épée* írója egyértelművé teszi: nem pusztán értekezést olvasunk, hanem személyes számadást is egy olyan szerzőtől, aki nem adja alább az általa felvázolt ideálnál.

Már ebből a korai műből is derengenek gondolkodásának alapjai: idegenkedés minden életszerűtlen elmélettől, minden ideológiától; az egyéni felelősség, a személyes vezetői érények, a gyors döntésképeség, vagyis végső soron a jellem kiválóságának előtérbe helyezése az intézmények önértékéhez képest.

Közbevetőleg jegyzem meg, hogy a háború előtti művek irodalmi értelemben eltörpülnek a *Mémoires*³ mellett, melyek méltatására itt és most sem tér, sem mód nincsen. Csupán azt rögzítsük, hogy 2000-ben kiadásra kerültek a Pléiade sorozatban, amely kizárólag a francia és világirodalom válogatott klasszikusait adja közre. Így de Gaulle – legalábbis e sorozat erejéig – íróként is egy polcra került egy számára kedves másik tábornokkal: Szophoklészszel.

De Gaulle szépíróként klasszikus ideálokat követett, katonaként azonban a radikálisan új utak híve volt. 1934-ben, két évvel a *Le fil de l'épée* után – már ezredesként – adta ki a *Vers l'armée de métier* (*A hivatásos hadsereg felé*) című könyvét, amelyben egy jövőbeli motorizált páncélos háború vízióját vázolta fel, és javaslatot tett elkerülésére, vagy – bekövetkezése esetén – megnyerésére. Világosan látta, hogy a következő fegyveres konfliktus ki-

² Egy évvel járunk Hitler kancellári kinevezése előtt.

³ Az *Emlékiratok* két részből állnak: *Mémoires de guerre* (*Háborús emlékiratok*) és *Mémoires d'espoir* (*A reménység emlékirata*).

menetele a motorizáción fog múlni, ezért indítványozta hat páncélos hadosztály felállítását (tízezer katonával és háromezer harckocsival), melyek napi ötvenkilométeres előrenyomulásra lennének képesek egy ugyanilyen széles frontszakaszon. Ez a preventív és represszív erő Európában bárhol alkalmas lenne gyors beavatkozásra, s ez de Gaulle szerint az adott helyzetben elegendő bármely ellenfél gyors kiütéséhez. (Erre azt a hasonlatot használja, hogy egy katedrális is összeomlik, ha egyetlen oszlopát kidöntik).

A francia vezérkar többsége azonban – és maga Pétain is – elképzelhetetlennek vélt egy sikeres német inváziót, és kitartott a defenzív stratégia mellett. De Gaulle a civil döntéshozókat sem tudta elképzelése mellé állítani: politikai szövetségese, Paul Reynaud 1935-ben sikertelen javaslatot tett a nemzetgyűlésben egy páncélos haderő létrehozására. De Gaulle kihallgatást kért Léon Blum miniszterelnöktől is, melynek során megpróbálta kifejteni javaslatait, ám Blum telefonja állandóan megcsörrent különféle ügyek miatt, így vendége egy mondatot sem tudott befejezni. Ez a balul sikerült találkozó mély nyomokat hagyhatott de Gaulle-ban, hiszen emlékirataiban többször is biztosítja az olvasót, hogy őt mindig is tilos volt közvetlenül keresni telefonon.

Végül az első három francia páncélos hadosztály felállítására csak a „furcsa háború” alatt került sor, majd egy negyedikére 1940 májusában, de Gaulle ezredes vezetésével. Ettől a hadosztálytól azonban egy bátor ellentámadásnál többre nem futotta. Bár de Gaulle csatateri bátorságához nem fér kétség, igen realista volt annak megítélésében, hogy mit ér önmagában a katonai virtus egy modern fegyveres konfliktusban. Amikor 1940-ben Angliában a lakosság elszánt készülődését látta a küszöbön álló német invázióval szemben, megjegyezte: kár, hogy minden a Royal Air Force-on fog múlni.

Ezt a rövid pillantást azért vetettük az író és a katona de Gaulle-ra, hogy felmérhesük: az államférfi meggyőződésének mely pillérei voltak helyükön már politikai fellépése előtt is. Különösen három elemet azonosíthatunk, melyek a kezdetektől meghatározták gondolkodását: jellem, helyzet és technika. A jellem és az adott élethelyzet kettőssége és kölcsönhatása állt figyelmének középpontjában, nem az ideológiák. A későbbiekben sem gondolati rendszerekből építkezik, hanem abból az eredetileg katonai elvből, hogy a válsághelyzetek megoldásának a parancsolást az általános emberi kultúra iskolájában elsajátító vezető, és az általa részletesen elemzett konkrét körülmények előre kiszámíthatatlan egymásra hatásából kell megszületnie. A valóság nem törhető elméleti kategóriákba, nem lehet valamiféle szabályrendszer alapján már előre szembenézni minden potenciális jövőbeli helyzettel. A jellem és a helyzet ezen alapképletéhez pedig eszközként a legmodernebb, legütőképesebb technikának kell társulnia, melyhez a katonai és politikai vezetők értenek, azt képesek és készek használni.

III.

A „gaulle-izmus” címszó alatt a *Dictionnaire de Gaulle* is visszahangozza a fenti megállapításokat: olyan politikai irányzatról van szó, amely egyesíteni kívánja a francia nemzetet egy bizonyos elképzelés (*une certaine idée de la France*) körül, melynek központi eleme a

nagyság (*grandeur*) és Franciaország ragyogása (*rayonnement*) a világ színpadán. Az elképzelés sikerének biztosítása a választott vezetők feladata, akiknek eszközként rendelkezésére áll egy erős állam, és azon belül is egy különösen hatékony államfői intézmény. A gaulle-izmus minden egyéb eleme az adott élethelyzettől függ, azaz nincsen például előre definiált gazdaságpolitikája, hanem a dirigizmus és a liberalizmus vitájában attól függően helyezi el a hangsúlyokat, hogy melyik képes adott esetben jobban alátámasztani a nemzet céljait.

Az 1958-as gaulle-ista alkotmány záróköve egy példátlanul erős köztársasági elnöki tisztség, amelyre maga de Gaulle szívesebben használta az államfő (*chef de l'Etat*) kifejezést, ezzel is jelezve, hogy nem kíván a III. és a IV. köztársaság elnökeinek nyomdokában járni. A III. köztársaság utolsó elnökéről, Albert Lebrunról jegyezte meg, hogy államfőként csupán két dologban szenvedett hiányt: hogy fő (*chef*) legyen, és hogy legyen állama.

De Gaulle-nak az államfői tisztségről vallott nézeteiben hűen tükröződött mindaz, amit általában az intézmények szerepéről tartott, vagyis hogy azok csak eszközök a vezetők kezében, feladatuk annyi, hogy lehetővé tegyék az alkotó cselekvést. „Sehol, semmilyen körülmények között nem pótolhatja az intézmények értéke a vezetők gyógyíthatatlan gyengeségét. Ám ellenkezőleg is igaz: nincs lehetőség a sikerre, ha a tehetség nem talál eszközre, és nincsen rosszabb, mint az olyan intézmény, amelynek értéke tehetetlenségben enyészik el” – írja az *Emlékiratokban*.

Ezt az eszközt, az V. köztársaság államfői intézményét de Gaulle magának alkotta. E téren is linearitás figyelhető meg gondolkodásában: már 1946. június 16-i bayeux-i beszédében felvázolta a későbbi intézmény körvonalait abban a meggyőződésben, hogy a IV. köztársaság parlamentáris alkotmánya nem fogja sokáig húzni.

Az alaptörvény II. címében, közvetlenül a szuverenitással foglalkozó I. cím után rendelkezik az államfőről, aki örökdik az alkotmány betartása fölött. Emellett köteles megvédeni a nemzet függetlenségét, az ország területi egységét, továbbá garantálnia kell a nemzetközi szerződések betartását. Az államfő saját jogkörében nevezi ki és menti fel a miniszterelnököt és a kormány tagjait. Ebben *de iure* semmi nem köti meg kezét, *de facto* természetesen nem hagyhatja figyelmen kívül a parlamenti erőviszonyokat. Az államfő a kormány megalakítását követően is alapvetően meghatározza a végrehajtó hatalom működését: ő elnököl a minisztertanács ülésein és – legalábbis elvben – ő határozza meg a kormányprogramot. Különösen a hadügy és a külügy minősül az elnök számára lefoglalt területnek, de az alkotmány szellemének megfelelően a végrehajtó hatalom összes területén lehetősége van politikai fellépésre. (De Gaulle-ban fel sem merült, hogy a parlamenti többség politikai színezete eltérjen az elnökétől, tudjuk azonban, hogy a *cohabitation* felborítja az alkotmányos alapfelállást.) Mindezek mellett széles kinevezési jogkörök illetik meg, élhet a kegyelmezés jogával, ő a hadsereg főparancsnoka. A gaulle-ista alkotmány és az amerikai prezidenciális rendszer alapvető különbsége, hogy a francia államfő népszavazást írhat ki, továbbá feloszlathatja a nemzetgyűlést. Ez utóbbi fegyver – mint azt nem is olyan rég láthattuk – megfelelő kézben visszafelé is elszülhet, de még e kockázat mellett is erős nyomásgyakorlási eszköz a törvényhozással

szemben. „A feloszlatás veszélye a képviselők számára a bölcsesség kezdetét jelenti” – jegyzi meg Maurice Duverger.

Már az V. köztársaság alapításának pillanatában kérdéses volt, hogy működhet-e egy ilyen rendszer alapító atyjának halála után. Duverger jóslata szerint nem működhet: „A gyakorlatban de Gaulle tábornok személyes tekintélye lényegi eleme ennek az államnak, melyben a parlament és a kormány szerepe eléggé elhalványul. Ez utóbbiak szabadon dönthetnek a napi kérdésekben, a fontos politikai döntéseket azonban egyedül az államfő hozza. A parlamentáris rendszer működik ugyan, de csak alsóbb szinten. Egy ilyen politikai rendszer elválaszthatatlan megalkotójának személyétől. Nem is élheti őt túl.”

Duverger-nek abban igaza volt, hogy a de Gaulle-ra szabott államfői ruha kétségkívül nagynak bizonyult minden további viselője számára. (Paradox módon talán az egyetlen kifejezetten antigaulle-ista elnök, Mitterand kivételével.) Ráadásul a már-már monarchikus léptékű hétéves elnöki mandátumot leszállították öt évre Jacques Chirac idejében. Ám mindezek ellenére az V. köztársaság idén ötvenedik születésnapját ünnepli.⁴

A gaulle-ista államfői intézmény értékelésénél megalkotójának szándékát kell szem előtt tartani: eszökröl van szó, amely lehetővé *teheti* Franciaország választott vezetője számára, hogy a pártalkuk és a rövid távú érdekek világán túllépve, a közvélemény-kutatások zsarnokságától megszabadulva, független államférfiként, történelmi távlatokra tekintettel kormányozzon – ha képes rá. A végrehajtó hatalom a parlamentáris rendszerektől eltérően nem a többségi párt vezetője kezében összpontosul, ezért is van elméleti lehetősége az államfőnek a pártérdekek meghaladására.⁵ Az államfőt maga a rendszer nem predestinálja arra, hogy részese legyen mindannak az intellektuális silányságnak, rövid lejáratú retorikának, előre kiszámítható rutinnak, amit a politikai pártok világában gyakran tapasztalhatunk. A gaulle-ista alkotmány beépíti azt a lehetőséget az intézményrendszerbe, hogy egy kiemelkedő személyiség bármikor visszaadhassa a választópolgároknak a demokrácia méltóságát és kalandosságát, a választás tétjét és felelősségét. Vagyis végsősoron felszabadítja az utat a jellem és az élethelyzet egymásra hatásából eredő következmények előtt. A gaulle-ista államfő ebben az értelemben: intézményessé tett lehetőség.

Érintőlegesen meg kell említeni, hogy de Gaulle viszonya a politikai pártokhoz két szempontból is paradox volt. Egyrészt, bár ismeretes, mennyire megvetette a pártpolitikásokat („*politiciens*”-nek nevezte őket, a 'politikus' és a 'kutya' szó összevonásával) és a pártlogikában való gondolkodást, 1947 és 1955 között maga is saját párttal rendelkezett (Rassemblement pour le Peuple Français – Tömörülés a francia népért, RPF). Másrészt a pártok hatalmát erősen megcsorbító 1958-as alaptörvény az első, amely alkotmányos rangra emeli őket. 1947-ben, az RPF megalakításakor így nyilatkozott erről a kérdéscről: „Egy demokráciában semmi sem természetesebb, mint a pártok léte. Ők

⁴ Nicolas Sarkozy kezdeményezésére folyamatban van az alkotmány felülvizsgálata, az ezzel megbízott Ballardur-bizottság azonban csak némi hangsúlyeltolódást javasolt a parlamentarizmus irányába. Az elnöki rendszer alapjai a jelek szerint változatlanok maradnak.

⁵ Sarkozy kormányának szocialista miniszterei például tipikus gaulle-ista jelenséget képviselnek.

fejezik ki a köztünk levő ellentéteket. Ám ha a közjóról van szó [...], a cselekvésnek van egy olyan területe, amely túlmutat a pártokon.” Ez utóbbi az államfő területe, akinek lehetősége van felülemelkedni a „megosztás démonain”.

Egy példát ragadok csak ki annak szemléltetésére, mennyire az adott helyzet tényeinek elemzése, az arra adott reakció szükségessége, és nem az ideológiák befolyásolták de Gaulle-t.

A háború előtt nem foglalkozott mélyebben gazdaságpolitikai kérdésekkel, de a *France Libre* (Szabad Franciaország) fejeként rákényszerült erre. Már 1941 novemberében kifejtette egy oxfordi beszédében, hogy a világháború tétje valójában egy új társadalmi rend felépítése, ugyanis a konfliktus gyökerei civilizációs válságban rejlenek. Az emberek bizonytalanságérzete, tárgyasítása, és – bármennyire is marxistának hangzik – elidegenedése a diktatúrák táptalaja. Nem természethangyák vagyunk – hangsúlyozta előszeretettel. Egy demokrácia fenntartásához felelős, tulajdonnal bíró, megbecsülést és biztonságot élvező polgárok közéleti szerepvállalására van szükség.

Ennek jegyében hozták létre 1945-ben, de Gaulle miniszterelnöksége idején az üzemi tanácsokat és az általános társadalombiztosítási rendszert. Első lemondása után, 1947-ben arról beszélt, hogy az osztályharc lezárására sem az egyes csoportok lealacsonyítása, sem az általános szolgaság nem megoldás. Olyan társulásra van szükség, amely a vállalatok keretében egyesíti a munkát, a technikát és az anyagi javakat. Egy évvel később Saint-Etienne-ben arról értekezett, hogy a dolgozóknak közvetlenül részesülniük kellene a vállalatok profitjából és irányításából annak érdekében, hogy növeljék felelősségérzetüket és a demokratikus rendszer iránti elkötelezettségüket. Szükség van tehát a munka és a tőke társulására. Ez a beszéd jelölte ki az RPF gazdasági doktrínájának fő irányait. A párton belül egy külön „tagozat” is létrejött, az *Action ouvrière*, melynek vezetésében ex-kommunisták és szocialisták is helyet foglaltak. A vállalaton belüli vezetés létjogosultságát nem akarták kétségbe vonni, viszont szélesebb legitimációs alapokra kívánták helyezni. Ahogy Louis Vallon megfogalmazta: a vállalatok dekapitalizációjára van szükség, lefejezésük (*décapitation*) nélkül. Az RPF javaslatait e téren rendre leszavazták, ám de Gaulle 1959-ben, már államfőként, rendeleti úton vezette be a fakultatív társulás lehetőségét. A hatvanas évek második felében a társulás (*association*) fogalmát egyre inkább felváltja a részvétel (*participation*), mégpedig a profitban, a tőkében és az irányításban. Ez de Gaulle szerint egy új, harmadik út lesz a modern társadalomban, melynek jelentősége a szabad mezőgazdasági tulajdonhoz jutáshoz mérhető. Ha a gyakorlati megvalósulását tekintjük Franciaországban, akkor joggal mondható, hogy a részvétel filozófiája volt a gaulle-izmus Achilles-sarka. Témánk szempontjából azonban azért jelentős, mert ismét kimutatható benne a jellem-helyzet gaulle-ista alapképlete. A munka és a tőke társulása, illetve a társadalmi részvétel filozófiája egy adott történelmi helyzet elemzése alapján került de Gaulle látókörébe, és – bár elsősorban a francia utópista szocializmushoz köthető gondolatról van szó – mégsem vetette el valamiféle ideológiai tisztaság jegyében.

A jellem, helyzet és technika eredeti hármasságából érintsük végül röviden a harmadikat. Az 1940-es katonai vereség megerősítette de Gaulle-t abban a meggyőződésében,

hogy a tudományos haladás elengedhetetlen feltétele a katonai és a gazdasági hatalomnak, és végsősoron a nemzeti függetlenségnek is. E téren a legjelentősebb fejlemény a háború során a magfúzióban rejlő lehetőségek felismerése volt. A Manhattan-tervről 1944 júliusában értesült, és az első adandó alkalommal, 1946 januárjában rendeleti úton létrehozta a francia atomenergia-bizottságot (CEA). Az első sikeres kísérleti robbantásra 1960 februárjában került sor a Szaharában, az első francia hidrogénbomba pedig 1968-ban robbant fel a Muruora-atollon. A következő évben Franciaország virtuális atomhatalomból valóssá vált, ekkora lett működőképes a nukleáris elrettentés gépezete mindhárom haderőnemben. De Gaulle ebben a tényben látta Európa és Franciaország sérthetetlenségének és békéjének biztosítékát. „A szovjetek ismernek – mondta. – Tudják, hogy ha van a birtokomban olyan ütőerő, amivel válaszolni tudok egy Nyugat-Európa elleni invázióra, azt használni is fogom.” Hozzá kell tenni: a francia védelmet olyan módon fejlesztették, hogy a világ bármely pontjáról – vagyis még az USA felől is – jövő atomtámadásra reagálni tudjon. Ez annak a jele, hogy a tábornok elkerülhetetlennek tartotta az atomfegyverek proliferációját, és már a hidegháború idején is figyelembe vette egy multipoláris világrend kialakulásának lehetőségét. Az atomenergia polgári célú felhasználásában pedig Franciaország világelső, aminek stratégiai jelentőségét különösen napjainkban nem kell magyarázni.

De Gaulle emellett a tudomány és technika minden területén ösztönözte az előrehaladást. Az ő mandátumának időszakához fűződő beruházásoknak a pusztá felsorolása is hosszadalmas lenne: Mont-Blanc-alagút, Airbus, Mirage vadászgépek, Défense-negyed, a Concorde első kísérleti repülése stb. Elnökségének első nyolc esztendeje során ötszörösére, összesen 1 milliárd frankra emelkedett a tudományos kutatások éves költségvetése. Programok indultak a molekuláris biológia és a rák elleni küzdelem téren is. Az első szputnyik fellövését követően rendelte el 1961-ben a nemzeti űrtudományi központ létrehozását (CNES); 1965-ben Franciaország a harmadik űrhatalom lett, amikor pályára állt az Astérix műhold. Amit de Gaulle katonaként a modern technika és a nemzet függetlenségének kapcsolatáról vallott, az államfőként is végigkísérte.

IV.

Jobb- vagy baloldali politikus volt-e de Gaulle? Erre a kérdésre – mint azt a példákon is láttuk – nem lehet a megszokott kategóriák alapján válaszolni. A tábornok hatása a mai napig lehetetlenné teszi, hogy a francia politikai életet maradéktalanul le lehessen írni a hagyományos ideológiai fogalomkészlettel.

Mindenképpen konzervatív vonás de Gaulle-ban az átfogó doktrínáktól és az ideológiáktól való irtózása, valamint az az alapállása, hogy mindig az adott helyzet alapos elemzéséből induljon ki, és arra adjon konkrét válaszokat. Személyes morális meggyőződése, az elhivatott vezető történelemformáló erejébe vetett hite pedig egyenesen a premodern időket idézi. Egyértelműen elkülöníti viszont a konzervatívoktól, hogy önmagukban az intézményeknek kevés értéket tulajdonított. Számára az intézmény leg-

jobb esetben eszköz a vezető kezében a cselekvésre, de abban nem hitt, hogy az intézmények kiválósága orvosolni tudná az egyének fogyatékoságait. Láttuk, hogy bizonyos gazdasági és társadalmi kérdésekben egyenesen az utópista szocialistákkal került egy platformra. Liberális vonása ugyanakkor, hogy a legtöbbször a hagyományos szabadságjogok kiterjesztése mellett állt: az ő miniszterelnöksége alatt szavaztak először a nők Franciaországban, elnöksége alatt kaptak állampolgárságot az algériai muzulmánok, nagyrészt az ő nevéhez fűződik a francia dekolonizáció, és ő állt ki a leghatározottabban az államfő általános és titkos választása mellett.

Ha kénytelenek lennénk valamiféle irányzathoz kötni, akkor de Gaulle a republikanizmus eszméihez állt közel. Míg a liberalizmus az egyéni szabadságot mások és az állam beavatkozásától félti, addig a republikanizmus a közügyek iránti érdeklődés és elkötelezettség elvesztésétől, amennyiben a szabadságot a közügyekkel való törődés gyümölcsének tartja. Hannah Arendt elemzése a republikanizmusról arra mutat rá, hogy a széles értelemben vett politika az egyén kiteljesedésének természetes terepe, hiszen itt van lehetőség a nagy tettekre, a dicsőség megszerzésére. A republikanizmus szerint az egyenlő és szabad polgárok meggyőződésből követik a törvényeket; nem pusztán engedelmessékednek nekik, mint a gyerekek, hanem támogatják is őket. Ez a néhány jellegzetesség végig kimutatható de Gaulle gondolkodásában. Már a II. világháború okairól és tétjéről adott elemzéseiben is ott látta a probléma gyökerét, hogy az emberek nem érezték sajátjuknak a demokratikus rendet, nem támogatták azt, nem vállaltak érte felelősséget. Amit a közvetlenül választott államfői intézményről vagy társadalompolitikai intézkedéseiről kifejtettem, azt érdemes tehát republikánus kontextusban is végiggondolni.

Amilyen nehéz ideológiailag besorolni, annyira nehéz egyértelműen eldönteni, hogy modern vagy régies személyiségről van-e szó. Kisgyermek korától a *France éternelle* képviselőjének tartotta magát; a hittel vállalt küldetés, a szerzetes-katona ideáljával való azonosulás inkább Jeanne d'Arcot, mint Clemenceau-t juttathatja eszünkbe. Az V. köztársaság monarchikus külsőségei, a több ezer teritékes díszvacsorák Versailles-ban, Párizs műemlékeinek sokat vitatott újraaranyoztatása, a „napelnök” rendíthetetlen magabiztossága a világpolitikában – mindez nem posztmodern gondolkodásra vall. Mindközben viszont számos területen évtizedekkel járt politikustársai előtt, különösen a modern technika, illetve a tudomány határterületein végzett kutatás stratégiai jelentőségének felismerésében.

Egy szigorú negatív elhatárolást azonban szükségesnek tartok: Bonapartéval és a bonapartizmussal – bár ez a párhuzam rendre felmerül⁶ – szinte semmi közöset nem találhatunk benne, azon kívül, hogy a párizsi diadalív a Place Charles de Gaulle-on áll. Chateaubriand Bonaparte-életrajza azt a folyamatot mutatja be, hogyan lett Bonaparte tábornok Napóleonná. De Gaulle ellenkező irányú pályát írt le. Ahogyan már André Malraux is megjegyezte, az *Emlékiratokban* nincsen Charles. A Charles keresztnévű személy 1940. június 18. után valóban nem létezik többé; akit a világ megismer és a meg-

⁶ Jean Tulard például mindkettőjüket a „megmentő” típusába sorolja, akire a gyáva francia burzsoáziának vészhelyzetekben szüksége van, és akit dolga végeztével elküld. Tulard szerint Szent Ilona szigete előrevetíti Colombey-les-Deux-Eglises-t.

szállt Franciaország rádió hallgat, az a szabad Franciaország fikciója: de Gaulle tábornok. Amikor Bonaparte színre lép, Franciaország nagyhatalom; amikor eltűnik, Párizs utcáin kozákok táboroznak. De Gaulle-t az önálló francia államiság megszűnése löki a nagypolitika világába, három évtizeddel később viszont Franciaország mindent élvez, ami nagyhatalmi státusából megmenthető volt. A szabadságjogokhoz és a demokráciához való viszonyulásuk különbségét felesleges is részletezni.

Meg kell említeni, hogy maga de Gaulle politikai értelemben semmiben sem tartotta elődjének a császárt. Inkább ellenlábasának, Chateaubriand-nak összességében kedvezőtlen ítéletét osztotta. Ez utóbbihoz azonban – akinek történelmi előrelátását csodálta – szoros szálak fűzték. A *Sírontúli emlékiratok* egy példányát élete végéig keze ügyében tartotta. Ebből a könyvből tudjuk, hogy Napóleon lemondása után, útban Elba szigete felé folyamatosan sírt és átkozódott. A politikától önként visszavonuló de Gaulle, miközben a csillagokat szemlélte champagne-i birtokán, ezt jegyezte le: „Az emberek és események zürzavarában a magány a kísértésem volt. Most a barátom.”

V.

„A kis parkban – melyet már tizenötezerszer körbesétáltam – szinte mindig újra kiszökdülnek a hideg által lecsupaszított fák, és a hervadás után újjászületnek a feleségem virágai. A falucska házai roskatagok; de hirtelen kiszalad belőlük egy csapatnyi kacagó gyerek. Amikor a szomszédos erdők [...] felé sétálok, komor mélységük nosztalgiával borít el; de hirtelen egy madár dala, a lombokon megcsillanó napfény vagy a fiatal fák rügyei arra emlékeztetnek, hogy az élet – amióta csak megjelent a Földön – olyan harcot folytat, melyben még soha nem veszített. Ekkor titkos megnyugvás jár át, hiszen újrakezdődik mindig minden, és új lendület születik majd tetteimből – mikor én már nem leszek.”⁷

A *Háborús emlékiratok* utolsó lapjai egy olyan de Gaulle-t állítanak elénk, akit nem lehet pusztán politikai vagy történelmi elemzésekkel megérteni. Van-e determináció a történelemben, a művészetben, az ember életében? Ellenállhat-e az élet a halálnak, a valóság az illúzióknak, a lélek a lét kötöttségeinek? Ilyen kérdésekre keres és talál választ colombey-i magányában.

1969-ben, hónapokkal halála előtt még meglátogathatta André Malraux, aki a találkozást *Les chênes qu'on abat...* (*A tölgyek, melyeket kivágnak*) című könyvében örökítette meg. Ez az erősen intuitív ábrázolás az egyik legjobb, amit de Gaulle-ról készítettek. Malraux, az *Emlékiratok* záró fejezetének hangulatához kapcsolódva, a titokzatos embert mutatja be, aki a legnagyobb metafizikai kérdéseken vívódik, aki hosszú órákon át egyedül bolyong a Meroving-kori erdőkben, aki minden vasárnap misét hallgat, és akinek számára – a sztereotípiákkal ellentétben – végig nyitott kérdés marad saját élete és mítosza. Amikor

⁷ Az én fordításom. A *Mémoires de guerre* magyar kiadása: Charles de GAULLE: *Háborús emlékiratok*, ford. Dániel Anna – Losonczy János – Terényi István, Gondolat, Budapest, 1973.

Malraux elbúcsúzik a tábornoktól és kilép az ajtón az éjszakába, a „titkos dolgok csendje” visszhangzik benne.

Ebből a csendből születhet meg annak felismerése, hogy bár de Gaulle-t Franciaország nagyhatalmi státusával kapcsolatban szokás emlegetni, valójában a kis országok és általában a kisebbségben levők tanulhatnak tőle. Magyarországon is több figyelmet érdemelne, ugyanis élete arra bizonyíték, hogy a történelemben nincsenek legyőzhetetlen átkok, nincsen fátum, nincsenek olyan objektív körülmények, amelyek tartósan ellenállhatnának a lélek erejének. Amíg tőle és róla olvasunk, nem kell hinnünk Ady sóhajtozásának: „Mert semmit se tehettek, / Óh, semmit se tehettek”.

Az idős tábornok azt mondta Malraux-nak: „Tudja, végsősoron az egyedüli nemzetközi riválisom Tintin. Mi vagyunk a kicsik, akik nem hagyják magukat a nagyokkal szemben. Csak ezt senki sem veszi észre a termetem miatt.”

Felhasznált irodalom

Claire AUDRIEN – Philippe BRAND – Guillaume PIKETTY: *Dictionnaire de Gaulle*, Robert Laffont, Paris, 2006.

BÓDIG Máttyás – GYÓRFI Tamás: *Államelmélet – A mérsékelt állam eszméje és elemei*, Bíbor, Miskolc, 2002.

François-René CHATEAUBRIAND: *Mémoires d'outre-tombe*, Gallimard, Paris, 1951.

Maurice DUVERGER: *Állam és kormányzat = Államtan. Írások a XX. századi általános államtudomány köréből* – szöveggyűjtemény, szerk. Takács Péter, Szent István Társulat, Budapest, 2003, 385–439.

Charles de GAULLE: *Le fil de l'épée*, Plon, Paris, 1996.

Charles de GAULLE: *Mémoires*, Gallimard, Paris, 2000.

Yves GUENA: *De Gaulle*, Gründ, Paris, 2007.

André MALRAUX: *Les chênes qu'on abat...*, Gallimard, Paris, 2004.

Alain PEYREFITTE: *C'était de Gaulle*, Gallimard, Paris, 2002.

Jean TULARD: *Napoléon ou le mythe du sauveur*, Fayard, Paris, 1987.